

Saltanat Şûrâsı

Şûrâ, bir konu ya da bir sorunun çözülmesi hakkında doğrunun bulunması, adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla görüşlerin belirli bir disiplin içerisinde tartışılması ve sonunda da doğru ya da doğruya en yakın olduğu kabul edilen bir karara ulaşılması ve ulaşılan bu kararın uygulamaya konulması biçiminde tanımlanabilir.

Osmanlı padişahları, İslâm-Türk devlet geleneği üzerine inşa edilen ülkeyi yönetirken, karşılaştıkları krizlere çözüm bulmak amacıyla zaman zaman meşveret meclisleri oluşturmuşlardı. Padişah III. Selim, devletin geri kalma nedenlerinin bulunması ve yapılacak reformlara strateji geliştirilmesi amacıyla meşveret meclisleri topladı. Bu meşveret meclislerinde devletin ileri gelen bazı bürokratları, kadıları, müderrisleri ve komutanları, devletin kurtarılmasına yönelik projeler üretti. II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde merkez meclisleri (Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye, Dâr-ı Şûrâ-yı Bab-ı âli, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm Adliye gibi) oluşturulunca meşveret meclisleri önemini yitirdi ve Padişahlar bu meclisleri ender toplamaya başladı. 1876'da, Kanun-ı Esâsi'nin hazırlanması konusunda ortak görüş belirlenmesi ve Balkan sorununun tartışılması için danışma niteliğinde meclisler oluşturuldu. Aynı gelenek Balkan Savaşı'nda alınan yenilginin görüşülmesi ve yapılacak barışın esaslarının saptanması için de sürdürüldü. Elbette bu meclislerin bağlayıcı niteliği bulunmuyordu.

Türk tarihinde şûrâ geleneği çerçevesinde yapılan en önemli girişim, ülkenin işgal edildiği ve Türk ulusunun ortadan kaldırılmaya çalışıldığı Mütareke döneminde gerçekleştirildi. Mondros Mütarekesi'nden sonra, İtilaf Devletlerinin haksız işgalleri, ülkedeki otorite boşluğu, kurulan hükümetlerin yetersizliği ve devlet kurumlarının işlevsizliği ülkeyi büyük bir bunalıma sürüklemişti. Padişah Vahdettin'in 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı dağıtması, ülkenin içine düştüğü çıkmazdan kurtulmasını sağlayacak önerilerin Meclis platformuna taşınmasını engellemişti. Bu süreçte Meclis-i Âyân Başkanı Ahmet Rıza, 28 Ocak 1919'da farklı siyasal partilerin temsilcilerini Meclis-i Âyân'da bir araya getirerek, ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunların ele alınmasını sağladı. Ahmet Rıza ertesi gün Meclis-i Âyân'ı özel bir toplantıya çağırdı. Bazı Âyân üyeleri, "hükümetin etkisiz oluşuna dikkat çekmek ve kabinede bazı tasfiyeler yapılması için Padişah'a gereken uyarılar yapmak üzere" bir saltanat şûrâsının toplanmasını tartıştı. Padişah ve çevresi, basın bir bölümü, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin lider kadrosu bu girişimi reddetti. Onlara göre bu girişim Kanun-ı Esâsi'ye aykırıydı ve hükümetin bağımsızlığını zedeleyici nitelikteydi.

İzmir'in, 15 Mayıs 1919'da Yunanistan tarafından işgal edilmesi, işgalin protesto edilmesi için Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geniş katılımlı mitingler düzenlenmesi ve bu mitinglerin sonucunda çeşitli nezaretlere ulusal heyecanı içeren çok sayıda telgraflar gönderilmesi hükümeti yeni arayışlara itti.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, İzmir'in işgal edilmesinden bir gün sonra istifa etmesine rağmen hükümeti tekrar kurmakla görevlendirildi. Basının bir bölümü yeni hükümetin İngiliz mandasını kabul etmekten başka seçeneğinin olmadığını öne sürdü. Bununla birlikte bir saltanat şûrâsının toplanması gerekliliği yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Padişah Vahdettin, Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinin yarattığı şokun atlatılması, barış görüşmelerinde Osmanlı Hükümeti'nin izleyeceği stratejinin nasıl olması gerektiğinin belirlenmesi ve ülkenin içinde bulunduğu karmaşaya çözüm bulunması için sarayda bir saltanat şûrâsının toplanmasını istedi. Böylece politik tansiyon düşürülecek, Meclis-i Mebusan'ın kapalı olduğu bir dönemde sorumluluk hafifletilecek ve politik açıdan güçlenilecekti. Saltanat şûrâsına; Meclis-i Vükelâ üyeleri, Meclis-i Âyân üyeleri, Şûrâ-yı Devlet birinci ve ikinci başkanları, Mahkeme-i Temyiz başkanları, Divan-ı Muhasebat birinci ve ikinci başkanları, Ma'zûlin-ı Vükelâ ve Süfera, Şeyhülislâm tarafından

ilmiye ileri gelenlerinden seçilmiş 6, Bahriye Nazırı tarafından seçilecek 4, Dâr-ül Hikmet-ül İslâmiye tarafından belirlenecek 2, Fetvâhanece seçilmiş 2, Dar-ül Fünun şubelerinden seçilmiş 15, Baro'dan 3, Matbuat Cemiyet'inden 2, Ticaret Odası'ndan 4, Dâr-ül Hilafetü'l Âliye Medresesi müderrislerince seçilmiş 4, Vahdet-i Milliye'den 2, Trabzon Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nden 2, Milli Kongre'den 2, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden 2, Sulh ve Selâmet Partisi'nden 2, Adana Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nden 2, İzmir Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nden 2, Milli Ahrar Partisi'nden 2, Kürt Teali Cemiyeti'nden 2 olmak üzere toplam 131 kişi katılmıştır.

Hazırlanan davetnamede şûrânın istişâri nitelikte olacağı belirtildi.

Şûrâ 26 Mayıs 1919'da Padişah Vahidettin'in açış konuşmasıyla başladı. Padişah, şûrânın ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları konuşmak ve katılanların sorunlara yönelik görüşlerini ve çözüm yollarını öğrenmek amacıyla düzenlendiğini açıkladı.

Şûrâ'ya başkanlık yapan Sadrazam Damat Ferit Paşa, Paris Barış Konferansı'nda savaştan Türk halkının sorumlu olmadığını dile getirdiğini, bunun etkisiyle Avrupa basınında Osmanlı Devleti'nin lehine yazılar yazıldığını, İstanbul'daki yüksek komiserlerle iyi ilişkiler kurulduğunu belirtti. En önemlisi de İzmir'in işgalinden bir gün önce 14 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine verilen notada, İzmir'in işgalinin haksızlığının ve bu kentin tarihî, ırkî ve coğrafi açılardan Yunanistan'a ait olmadığını iletildiğini açıkladı. Sadrazam konuşmasında İtilaf Devletleriyle iyi ilişkiler kurulmasının arzu edildiğini vurgulayarak can alıcı bir noktaya temas etti.

Saltanat şûrâsında İzmir'in işgali başta olmak üzere, milli şûrânın toplanması, manda sorunu, hükümetin durumu ve Ermeni konusu tartışıldı.

Damat Ferit Paşa'nın İzmir'in işgali üzerine yaptığı açıklamalar yeterli görülmedi. Ancak bu konuyla ilgili çok fazla kişi söz almadı. Hükümet'in temel yaklaşımı Yunan güçlerinin geri çekilmesi ve İtilaf Devletlerinin bölgeye yerleşmesiydi. Meclis-i Âyan'dan Müşir Fuad Paşa, hükümetin girişimlerinin başarıya ulaşip ulaşmadığının belirtilmesini ve Sadrazam'ın "bir aile arasında olduğu gibi" samimi açıklamalar yapmasını istedi. Yine Meclis-i Âyan'dan Seyit Bey, Amiral Calthorpe ve Amiral Webb'in verdiği notalara rağmen Yunanistan'ın il ve kasabaları işgal etmesinin Paris Barış Konferansı'nda nasıl yankılandığını sordu. İzmir'deki olayın ilhak mı, işgal mi olduğuna açıklık getirilmesini ve hükümetin tavrının ne olduğunun açıklanmasını gerektiği üzerinde durdu. Eski Büyükelçilerden Galip Kemali Söylemezoğlu ise plebist yapılarak Yunanlıların tezlerinin çürütülmesi önerisinde bulundu. İzmir Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti temsilcisi Cami Bey'de, işgali Doğu Akdeniz'de çıkarları olan devletlerin organize ettiğini ve işgale gerekçe gösterilen asayiş eksikliğinin olmadığını belirtti.

Şûrâ'da ele alınan konulardan biri de "milli şûrânın toplanması" isteğidir. Eski İttihatçılardan ve Meclis-i Âyan Başkanı Ahmet Rıza, saltanat şûrâsının daha büyük bir Milli Meclis şekline dönüştürülmesiyle milletin haklarının daha iyi korunacağını ve yürütme organının güçleneceğini ifade etti. Trabzon Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına Ömer Fevzi, Baro Başkanı Celalettin Arif ve Dar-ül fünûn Hukuk Şubesi'nden Selahâddin Beyler de hükümetin milli şûrâya dayanmasını, ondan güç almasını önerdiler. Böylece saltanat şûrâsında Padişah ve Sadrazam'ın beklemediği ve temsil gücü olan bir milli şûrâ düşüncesi ortaya çıktı.

Mondros Mütarekesi'nden sonra bazı aydınlar, ülkenin kurtuluşunun ve kalkınmasının güçlü bir ülkenin mandasının kabul edilmesinden geçtiğini düşünmüşlerdir. Bu amaçla İngiliz Muhipleri ve Wilson Prensipleri Cemiyetlerini kurmuşlardır. Saltanat şûrâsında İstiklal gazetesi başyazarı Rauf Ahmet Bey, devletin dış politikasının Wilson İlkelerinin

12. maddesine uygun bir şekilde belirlenmesini ve Türklerin çoğunlukta olduğu coğrafyada milli birliğin sağlanmasının gerektiğini vurguladı. Ona göre bu amaca ulaşmak için Cemiyet-i Akvam'ın tüzüğünde belirtilen ilkeler çerçevesinde ABD'ye başvurulmalı ve bu ülkenin mandası sağlanmalıydı. Bu dönemin etkili kuruluşlarından biri olan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin adına Saltanat şûrâsına katılan Emekli Miralay Sadık Bey ise, milli ve siyasi varlığın korunması için eski ve tarihî dost bulunan büyük bir devletin yardımının sağlanması zorunluluğu üzerinde durdu. Yusuf Ziya Bey ise, "bu mecliste o cihet (manda) bahis konusu olamaz" diyerek mandaya karşı çıkan ender temsilcilerden biri olmuştur.

Şûrâ'da Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin siyasi gelişmeler karşısında yeterince aktif davranmaması, işgallere tepki göstermemesi ve ülkenin parçalanmasını önleyecek politikalar geliştirmemesi gündeme getirildi ve eleştirildi. Milli Ahrar Partisi temsilcisi Refik Bey, işgallerin artmasının hükümetin hatasından kaynaklandığını ve bu nedenle halkın güvenini kazanmış yeni bir hükümetin kurulmasına ihtiyaç olduğunu açıkladı. Ahmet Rıza Bey, hükümetin aldığı tedbirlerin yetersiz olduğunu ve hükümetin gücünü milletin ruhundan almasının siyasi sistem açısından önemli olduğunu vurguladı.

Saltanat şûrâsı, hükümet üyelerinin söz söyleme hakkının olmaması, tartışmalara izin verilmemesi, istişarî nitelikte olması ve hiçbir bağlayıcı kararın alınamamasından ötürü siyasi çevreler tarafından başarılı olmadığı öne sürülmüştür.

Mütareke döneminde Osmanlı Hükümeti'nin topladığı ikinci saltanat şûrâsı, 22 Temmuz 1920'de barış antlaşması taslağının kabul edilip edilmemesiyle ilgili olarak gerçekleştirildi. İtilaf Devletleri temsilcileri, San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) hazırladıkları barış antlaşması taslağını 11 Mayıs 1920'de Paris'te eski sadrazamlardan Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki heyete teslim ederek, bir ay içinde cevap verilmesini istedi. Tevfik Paşa, "İstiklâl ve hatta devlet mefhumlarıyla kabil-i te'lif" görmediği antlaşma taslağını hükümete gönderdi. Osmanlı Hükümeti oluşturduğu komisyonla taslağı inceledi ve kendi hazırladığı metni 25 Haziran 1920'de İtilaf Devletlerine teslim etti. İtilaf Devletleri, daha önce hazırladıkları taslakta küçük, önemsiz birkaç değişikliğin dışında hiçbir tadilata gitmeyeceklerini sert bir şekilde Osmanlı Hükümeti'ne bildirdi ve on gün içinde cevap verilmesini istedi. Hükümetin politikalarına yakın duran basın, antlaşmanın kabul edilmesinden başka çare olmadığını belirtti ve sorumlu olarak da Anadolu'daki ulusalçıları gösterdi.

Osmanlı Hükümeti, antlaşma hakkında son kararı vermeden önce devlet ileri gelenlerinin katılacağı bir şûrânın toplanmasını gündemine aldı. Böylece devletin parçalanmasını hedefleyen antlaşmanın imzalanması sorumluluğu geniş bir kitleye yayılacaktı.

Hükümet, şûrânın 22 Temmuz 1920'de toplanmasını kararlaştırdı. Şûrâya, hükümet üyeleri, Âyan üyeleri, eski sadrazamlar, yüksek rütbeli subaylar, ilmiye ve bürokrasinin ileri gelenleri çağrıldı. Davetli sayısı 57 kişiydi. Antlaşma taslağının onaylanmasında hükümete destek olabilecek kişilerin davet edildiği anlaşılmaktadır. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri'nin temsilcileri ve siyasal kimliklerinde ve geçmişlerinde İttihatçılık olan kişilerin çağrılmamasına özen gösterildi.

Saltanat şûrâsı, Padişah Vahidettin'in başkanlığında 22 Temmuz 1920'de Perşembe günü öğleden sonra saat üçte, Yıldız Sarayı'nın tören salonunda çalışmalarına başladı. Şûrâda, Paris'te bulunan Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in İtilaf Devletlerinin Spa Konferansı'nda Osmanlı Hükümeti'nin antlaşma taslağına verdiği cevabın kabul edilmediğini ve bu devletlerin antlaşmanın kayıtsız koşulsuz onaylanmasını içeren 17 Temmuz tarihli telgrafı okundu. Ayrıca, hükümetin 20 Temmuz'da yaptığı toplantıda antlaşmayı onaylamaktan başka seçenek olmadığı yönündeki kararı açıklandı.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, ülkenin on yıllık korkunç hatalar yüzünden bu hale geldiğini ve İtilaf Devletlerinin Padişah'a duydukları güvenin sonucu olarak İstanbul'un Türklere bırakıldığını ve antlaşmanın kabul edilmesinden başka çare bulunmadığını içeren konuşması, şûrâya katılanları etkiledi. Âyân üyesi ve eski Şeyhülislamıardan Mustafa Sabri Efendi'nin, antlaşmanın onaylanmasının tek çıkar yol olduğunu belirten konuşması taraftar buldu. Hâdî Paşa destek verdi.

Rıza Paşa, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması halinde hükümetin tutumunun ne olacağını sordu. Abdurrahman Şeref Bey ise antlaşmanın Anadolu'da uygulanamaması halinde izlenilecek politikayı öğrenmek istedi. Damat Ferit Paşa, bu çarpıcı sorular karşısında, her zamanki olumsuz tavrını takındı ve ulusal hareketin bastırılacağını vurguladı.

Söz alanlar görüşlerini açıkladıktan sonra Padişah Vahidettin'in "kabul edenler ayağa kalksın" diyerek oylamaya sunduğu antlaşma taslağına katılanlardan sadece Topçu Feriki Rıza Paşa ayağa kalkmayarak çekimser olduğunu belirtti. Şûrâya katılanlar devletin geleceğini derinden etkileyen antlaşma taslağını kabul etti.

TBMM, antlaşma taslağının oluşturulmasını ve bunun İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmesi sürecini dikkatle izledi. İstanbul Mebusu Dr. Adnan (Adivar) ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, 4 Mayıs 1920'de TBMM'ye bir yasa teklifinde bulunarak, İstanbul'un işgalinden sonra imzalanan antlaşmaların "keenlemyekün" sayılmasını istedi. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 14 Mayıs 1920'de Trakya Müdafaa-ı Hukuk-ı Heyet-i Merkeziyesi Riyaseti'ne gönderdiği şifre-telgrafta barış görüşmeleri için Paris'e çağrılan Osmanlı heyetini tanımadıklarını ilan etti. Antlaşma taslağının ana hatlarının belirmesiyle birlikte, TBMM'de sert tepkiler gösterildi. 7 Haziran 1920'de, İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den itibaren imzaladığı tüm antlaşmaların geçersiz olduğuna ilişkin yasa teklifi kabul edildi.

TBMM'nin büyük direnişine ve halkın her geçen gün gelişen tepkisine rağmen barış antlaşması 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalandı. Halk ve milli direnişe destek veren basın Sevr'i lanetledi. Bu tepkilerden biri de Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın 17 Ağustos 1920'de TBMM Başkanlığına gönderdiği telgrafla, antlaşmaya imza atanların ve saltanat şûrâsına katılanların hain ilan edilmesi isteğidir. Meclis kararıyla saltanat şûrâsına ve antlaşmaya imza atanlar vatan haini ilan edildi.

Mütareke döneminde siyasi iktidar, İzmir'in işgali ve Sevr Barış Antlaşması gibi toplumda hassasiyet yaratan olaylarda, tavır belirlemek ve sorumluluğu geniş bir zemine yaymak için iki saltanat şûrâsı topladı. İkisi de toplumu temsil etmekten uzak olduğu için başarısızlığa uğradı.

Kemal Yakut

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1985.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev**, C 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964.

Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, C 2, (Yayına Hazırlayan: F. Rezzan Hürmen), Arma Yayınları, İstanbul 1993.

Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, C 2, (Yay. Haz. F. Rezzan Hürmen), Arma Yayınları, İstanbul 1993.

- GÖKBİLGİN, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, Birinci Kitap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1994.
- İNAL, İbnülemin Mehmet Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C 4, Maarif Basımevi, İstanbul 1953.
- Lütfi Simavi, **Sultan Mehmet Reşad Han'ın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim**, C 2, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul 1340.
- OLCAY, Osman, **Sevr Antlaşması'na Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- SERTOĞLU, Mithat, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrâsı ve Milli Şûrâ Hazırlıkları (Gizli Belgeler)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 22, İstanbul 1969, s.28-40.
- SERTOĞLU, Mithat, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrâsı ve Milli Şûrâ Hazırlıkları (Gizli Belgeler) II", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 23, İstanbul 1969, s. 49-58.
- SİREL Münir, "Sevr Antlaşmasının Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 4, (Ocak 1968), s.15-21
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemâli, **Başımıza Gelenler. Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan Mudanya'ya (1918-1922)**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1969.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Afa yayınları, İstanbul 1996.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, İctima Senesi:1, C 2, (TBMM Basımevi, Ankara 1981.
- TUNAYA; Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C 2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- YAKUT, Kemal, "Mütareke Döneminde Yapılan Saltanat Şûrâları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXI, Sayı 61, Ankara 2005, s.77-121.
- 03/02/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanat-surasi-2/?pdf=4677> adresinden erişilmiştir